

Evenimentele sud-est europene în primele periodice românești (1829–1859)

Primele periodice românești apar după Pacea de la Adrianopol, când Poarta a recunoscut autonomia politico-administrativă a Principatelor Române, acceptând acordurile marilor puteri încheiate la Londra, în iulie 1827 și martie 1829 referitoare la autonomia Serbiei, în plină perioadă de desfășurare a războiului ruso-turc și a mișcărilor de eliberare socială și națională izbucnite în multe din posesiunile Turciei europene. Este așadar firesc ca aceste periodice să furnizeze, cu precădere, știri despre evenimentele generate de anacronismul dominației otomane.

În cele trei decenii care au marcat perioada dintre semnarea Tratatului de pace de la Adrianopol și înfăptuirea Unirii Moldovei cu Muntenia – constituirea statului național român – sistemul otoman a traversat câteva crize majore. Principala cauză a acestora, a fost lupta de emancipare națională a popoarelor dominate, cu cele două componente ale sale: câștigarea independenței politice depline și unificarea teritorială în jurul nucleelor statale pivot (Grecia, Serbia, Principatele dunărene). Este de altfel, perioada afirmării „programele naționale” moderne ale acestor popoare. De asemenea, este vorba de deceniile în care marile cancelarii europene au început să manifeste un interes tot mai acut pentru destinul succesiunii dominației Imperiului otoman, cel puțin pe continent (vezi, de pildă prezența Turciei între puterile învingătoare în războiul Crimeii din 1853–1856). El avea să fie foarte prezent din rațiuni diverse (economice, financiare, strategice, de prestigiu etc.) până la dispariția Sublimei Porți. Prin urmare, „chestiunea orientală” a dobândit dimensiuni noi în perioada aflată în atenția noastră. Evaluarea realistă a profunzimii crizei nu poate face abstracție de acțiunile centrifuge ale unor autorități otomane locale, îndeosebi periferice, fie civile, fie militare, și nici de tentativele – parțial eșuate – de reforme interne preconizate de elita conducătoare de la Istanbul. Să reținem totuși că epoca „Tanzimatului”, inaugurată în 1839, avea să determine supraviețuirea Imperiului încă nouă decenii. În mod cert, este perioada de început a modernizării, a „europenizării” societăților sud-est europene, inclusiv a celei otomane¹. Sunt deci o multitudine de procese, fenomene, evenimente, repere de interes care puteau

atrage atenția opiniei publice din teritoriile românești grație eforturilor foarte tinerilor publiciști români îndeobște intelectuali de marcă și oameni politici în afirmare.

Pentru a ilustra criteriile care au stat la baza selecției de texte excerptate din presa românească a primelor trei decenii de la data apariției, încercăm o succintă trecere în revistă a principalelor evenimente din Sud-Estul european ale căror ecouri le-am întâlnit în paginile acestora.

Grecia. Mișcările de eliberare din Balcani de la începutul secolului al XIX-lea au fost stimulate de exemplul dat de poporul grec în lupta sa de eliberare. Rezultatele războiului de independență au depășit pe cele obținute de revoluția sârbă și datorită unor factori specifici: 1. Societatea greacă, mai dezvoltată, cu o diaspora mai organizată, a imprimat mișcării de eliberare din Grecia caracterul unei revoluții burgheze: 2. Interesele marilor puteri față de importanța geopolitică și strategică în Mediterana au determinat intervenția acestora în favoarea Greciei. Rezultatul a fost fondarea primului Stat balcanic independent, eveniment de referință pentru evoluția mișcării de emancipare a popoarelor din Balcani și totodată pentru politica mediteraneeană și europeană. Deci, în perioada 1821–1829 mai cu seamă, Grecia s-a aflat în centrul atenției politicii europene dar ecourile acestor evenimente pot fi urmărite, în periodicele românești numai după 1829.

În perioada 1828–1831 Grecia va fi condusă de Ioannis Capodistria² care se remarcă prin tendința de modernizare a vieții economice; Tratatul de pace de la Londra din mai 1832 (Marea Britanie, Rusia și Franța) marchează pentru Grecia începutul monarhiei prin urcarea pe tron a lui Otto de Bavaria. O analiză a evoluției organizării instituțiilor din perioada următoare duce la concluzia că intervenția bavareză în viața politică a Greciei schimbă cursul firesc al istoriei poporului grec și este „departe de a marca un progres”³ față de politica lui Capodistria care preconiza o modernizare rapidă. Ca urmare a mișcării de protest împotriva xenocrației (comentată și de George Barițiu care vorbește despre lipsa de afinitate dintre popoarele grec și german) este promulgată, în martie 1844, o constituție de orientare conservatoare care inaugurează perioada monarhiei constituționale ce va dura până în 1856.

Se cuvine să menționăm că acele constituții care i-au precedat (1822, 1823, 1827) au fost mai întâi expresia ideilor revoluției franceze, apoi a constituției americane, fapt care nu a trecut neobservat în primele periodice, din care am excerptat referiri atât la evenimente, cât și la cele două personalități marcante ale deliberărilor din Parlamentul grec din 1844, Alexandros Mavrocordatos și Ioannis Colettis, conducătorii primelor guverne constituționale. Acesta din urmă lansa, într-un discurs parlamentar din ianuarie 1844, proiectul unificării elenismului

– devenit idee forță a spiritului public grec. Prin acest plan vast cunoscut sub denumirea de „Marea Idee”, Colettis susținea că regatul Greciei, constituit de fapt din partea cea mai mică și mai puțin productivă (Macedonia, Tracia, Epirul, Tessalia, Insulele egeene rămăseseră sub dominația otomană), ar trebui să cuprindă în realitate multe alte regiuni, aflate în cuprinsul ariei geografice pe care se întinsese odinioară Bizanțul, zone în care istoria și cultura greacă nu se alteraseră decât foarte puțin în secolele de dominație otomană.

Realizarea acestei idei ar fi condus la deteriorarea echilibrului teritorial în Balcani astfel încât Anglia, interesată în menținerea statu-quo-ului a blocat orice inițiativă în acest sens, întărindu-și influența în Grecia în defavoarea Franței. Raporturile internaționale în această perioadă au influențat atitudinea cabinetelor europene față de evenimentele din Grecia, precum și politica acestora față de Imperiul otoman și problema orientală. Se punea din ce în ce mai mult sub semnul întrebării problema menținerii dominației otomane, lupta pentru supremație în Grecia concretizându-se prin intervenția marilor puteri și instalarea monarhiei bavareze⁴.

Dacă revoluția sârbă (care, la fel ca cea greacă, nu a eliberat decât o parte din teritoriul ei național) a fost dejucată de indiferența și interesele Europei, cea greacă a suferit din cauza intervenției puterilor occidentale. În interior, mișcarea de eliberare a Greciei s-a manifestat prin rezistența la xenocrație iar în exterior prin activități în teritoriile „captive”⁵. Știri despre revolte continue, represalii turcești împotriva grecilor, incidente de frontieră, alături de știri cu un caracter strict politic sau economic, comercial, administrativ etc., vor fi relatate în paginile primelor periodice.

Un proces de edificare a unei societăți și a unui stat burghez își va croi drum în zonele parțial eliberate din Balcani – Grecia independentă, Serbia și Muntenegru cu o largă autonomie – tinzând spre o deplină afirmare, evoluție care va fi influențată de factorul european: urmările războiului ruso-turc, insurecțiile din Polonia, revoluțiile de la 1848–1849, războiul Crimeii, războaiele de unificare a Italiei sau a Germaniei.

Serbia. La începutul secolului al XIX-lea emanciparea Peninsulei Balcanice a debutat prin revoluțiile de eliberare din Serbia (1804) și din Grecia (1821–1829), prima favorizată de poziția ei de regiune periferică a Imperiului otoman, a doua de contactele directe și influența mai rapidă venind din zona mediteraneană. Insurecția din 1804 din Serbia de importanță balcanică și în egală măsură europeană a marcat începutul unui proces de transformări pe plan național și social care a condus la formarea statului modern sârb, prima nouă creație statală a popoarelor iugoslave, imbold al lanțului de revoluții care vor marca întregul secol al XIX-lea. Formarea națiunilor și a statelor moderne, fruct al acestor

revoluții și mișcări de eliberare, va obliga marile puteri la revizuirea politicii lor în Balcani. După recunoașterea autonomiei, Serbia încearcă să pună în aplicare Hatașeriful din 1830: reintegrarea celor șase regiuni (nahii) desprinse în 1813 și înlăturarea spahiilor otomani din țară. Acestea nu pot fi obținute decât pe cale revoluționară, motiv pentru care, în anii '30, prințul Miloș susținea orice mișcare ce tindea să submineze autoritatea otomană, începând cu Mustafa Pașa de „Scutari” până la mișcările de eliberare din teritoriile vecine, mai cu seamă din teritoriile bulgare⁶. Aproape fiecare periodic, începând cu anul 1829, informează cititorul român despre evenimente legate de activitatea prințului. În 1833 izbucnește insurecția din Serbia orientală spre a se extinde apoi, sub îndrumarea prințului Miloș; se instalează administrația sârbă, situație în care Poarta, pusă în față unui fapt împlinit, recunoaște, în mai 1833, noile frontiere ale Serbiei de cuprind teritoriile pe care de fapt le obținuse după revoluția de la 1804–1813. Perioada următoare este marcată de tulburări continue în imediata apropiere a frontierei sârbe (Niș: 1833, 1841; Pirot: 1836 și altele). În regiunea Niș, izbucnește în 1841 una din cele mai mari revolte țărănești în care este implicat și prințul Miloș care, după ce a pierdut tronul, incită la revolte în teritoriile de sub dominația otomană.

În **Muntenegro**, lupta de eliberare influențează mai ales zonele din apropierea Bosniei-Herțegovinei și ale Albaniei. Conflictele de frontieră erau constante, Muntenegro fiind refugiul rebelilor urmăriți de autoritățile otomane. În 1831 muntenegrenii atacă Zabljak și Podgorica susținându-l pe Pașa de Shkodra (revoltat împotriva sultanului); conflictele otomano-muntenegrene continuă până în 1842 când au fost stabilite frontierele Herțegovinei.

Bosnia este la rândul ei într-un permanent conflict cu puterea și opune rezistență reformelor lui Mahmud al II-lea. În **Croația**, evenimentele de după 1848 au contribuit la dezvoltarea sentimentelor naționale îndreptate spre emanciparea socială, economică și națională. Este perioada în care apar unele manifestări de solidaritate sârbo-croată și se stabilesc relațiile dintre Serbia și Muntenegro. Crește rolul Belgradului ca centru de activitate al revoluționarilor din toate regiunile jugoslave, unde se elaborează proclamații referitoare la unificarea slavilor de sud. Criza monarhiei habsburgice, mișcările naționale ale ungarilor, jugoslavilor, italienilor, stimulează noi planuri de acțiune în vederea pregătirii insurecției în toate zonele de sub dominație otomană. În anii următori are loc o luptă înverșunată împotriva puterii centrale. La Constantinopol se iau în acest timp măsuri militare menite să pună capăt rezistenței din Bosnia și Herțegovina (1850) și a celei din Muntenegro (1853).

Albania este marcată, de asemenea, de un șir de mișcări revoluționare conduse de Mustafa Pașa de Shkodra: insurgenții cuceresc Skopje îndreptându-se spre Veles, Bitolia, Ioannina. Revoltele sunt înăbușite de Poartă dar noi mișcări

izbucnesc în Albania în 1832 ca replică la recrutarea forțată și la efectuarea serviciului militar în afara teritoriului albanez.

Pe teritoriul **Bulgariei** spiritul revoluționar este menținut de insurecțiile din Balcani iar prințul Miloș întreține, din anii 1828-'29, relații strânse cu bulgarii din Vidin, Gabrovo sau Plovdiv prin numeroși agenți și diverse canale secrete⁷.

În ce privește **Turcia**, știrile din primele periodice se referă cu precădere la măsurile de reprimare a neîncetatei mișcări din zonă; acestea sunt detaliate și se încheie întotdeauna cu enumerarea prăzilor, a prizonierilor, a morților. Cum Turcia traversează o perioadă de reformă⁸, știrile care privesc măsuri de ordin politic, economic, cultural, chiar și unele modernizări introduse în viața cotidiană-sărbătorii, acțiuni de protocol, vestimentație – parvin cititorului român prin relatări binevoitoare și de mai mare întindere.

Din această succintă schiță a evenimentelor din Sud-Estul european care se reflectă în primele periodice românești nu poate să lipsească războiul rusoturc (1828–1829) care formează, în Moldova, obiectul și unicul subiect a trei foi separate premergătoare „Albinei” românești, iar în Muntenia ocupă spații largi în „Curierul românesc”.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea Principatele române aveau să treacă și ele prin numeroase prefaceri economice și sociale. Referindu-se la cele două decenii care au precedat anul 1855, Alecu Russo observa că în acest răstimp „mai mult a trăit țara decât în cele de pe urmă două veacuri”. Angrenate tot mai intens – după Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774) dar mai ales după Pacea de la Adrianopol (1829) – în circuitul comerțului european, Țările române se înscriu treptat în procesul de modernizare⁹. Folosind toate mijloacele puse în slujba progresului social, dezvoltarea pe care a luat-o învățământul și tiparul creează mediul propice unei acțiuni culturale care se desfășoară în diferite domenii, inclusiv prin presa aflată încă la primii pași.

Pe un teren total lipsit de o publicație periodică în limba română, anul 1829 marchează data apariției, în Moldova a „Albinei românești” și în Țara Românească a „Curierului românesc”. Gheorghe Asachi, inițiatorul „Albinei” își înștiințează cititorii, printr-o foaie volantă, că publicația preconizată va cuprinde „politicești” și interesante novitale din toate țările lumii, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literare și filologice, în spiritul unor reguli „după sistima practisită în țările politice”. Și toate acestea, subliniază Asachi, „în limba patriei”. Prenumeranții care vor colecționa toate numerele, precizează Gh. Asachi, „vor avea în casa lor un hronograf deplin de evenimente în mijlocul cărora însuși viază”.

„Curierul românesc” care apare la 8 aprilie 1829 sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu și a lui C. Moroiu s-a dorit, și a fost în realitate „un vestitor

de obște” structurat, la început, pe înștiințări „din afară”, de regulă de la Petersburg, comunicate din timpul războiului ruso-turc” de la trupul armii Caucasului” și știri „dinlăuntru” de obicei de natură administrativă. Unică sursă de informare pentru cei ce nu aveau acces la presa străină, atât „Albina” cât și „Curierul” au fost timp îndelungat instrumentele prin care cititorul putea lua contact cu evenimentele care se petreceau dincolo de frontierele spațiului românesc, canale importante prin care puteau fi receptate concepții mai evoluate – unul din drumurile spre lumea modernă. Sub aspectul care ne interesează, acela al reflectării evenimentelor sud-est europene se remarcă o similitudine, firească dacă ținem seama de sursa lor comună: Petersburg, Constantinopol, Smirna, Corfu. Știrile care privesc țările occidentale au un spectru larg pentru posibilitățile de atunci: Franța, Germania, Belgia, Elveția, Spania. America, chiar Australia (sau „a 5-a parte a lumii”). Alături de relatarea evenimentelor „din afară” (care ocupă totuși spațiul cel mai mare în economia publicațiilor deși atenția cercetărilor s-a îndreptat cu precădere spre interesul pe care îl prezintă pentru contribuțiile din domeniul limbii și literaturii), pot fi urmărite știri din țară precum și rubricii, din ce în ce mai substanțiale, pe probleme de economie, educație, răspândirea unor cunoștințe științifice etc.

Până în jurul anului 1835, aceste periodice se limitează la informarea seacă, redactorii nu au încă profesionalismul necesar pentru a selecta și rezuma într-o expunere omogenă știri provenind din surse diferite; ei preiau știrea, nu intervin, nu comentează, nu pun sub semnul întrebării autenticitatea informației. O redau fără emoție și fără culoare. Nu-i surprind știrile uneori contradictorii – în funcție de sursă, acestea sunt doar preluări, traduse, poate nu întotdeauna foarte corecte dar, pentru acele vremuri, scrie Mihail Kogălniceanu în 1855”... ele fură o adevărată revoluție pentru români. Ele deschise o lume nouă punându-i în contact cu celelalte popoare, mai civilizate, arătându-le faptele, propășirile și mai ales driturile”.

Ambii redactori sunt în permanentă căutare de prenumerați. În 1833 Gh. Asachi se mai plânge de „puținul succes” pe care îl are publicația sa; atât „Albina” cât și „Curierul” recurg la formula bilingvismului pentru a face accesibilă gazeta lor și necunoscătorilor de limbă română, iar în 1847 Asachi salută apariția cu litere latine a „Curierului” care a reușit astfel să doboare „zidul cel chinez ce-l opuneau literele kiriliene”. În 1849, Asachi ținea să sublinieze că „Albina” nu a renunțat niciodată să urmărească ”cursul evenimentelor politice ce în zgâlțâiturile lumii înrâurează și preste ungheriul pământului în care soarta ne-a așezat”, afirmație ce ne îndeamnă să credem că atitudinea lui Asachi nu era chiar atât de conservatoare pe cât a fost acreditată până în prezent de către specialiști. Până la „explozia” publicistică din anul 1848, și din următorii ani, când apar numeroase publicații, „Curierul” rămâne în Muntenia sursa principală de informare în care

Ion Heliade Rădulescu polemizează uneori – detașându-se prin aceasta de „Albina” –, stimulând interesul cititorului pe care-l îndreaptă pas cu pas spre formarea unei opinii proprii. Contribuția „știrilor din afară” la unificarea, desăvârșirea, modernizarea și cultivarea limbii este dintre cele mai însemnate pentru că, odată cu introducerea în limbajul presei, a unor concepte noi și a terminologiei adecvate, se poate accepta ideea că primul pas spre mediatizarea acestora a fost realizat. Aceste știri dinafară au servit drept material de lucru, limbajul presei evoluând permanent, fără să renunțe la lexicul tradițional.

Precedată de câteva publicații efemere, în 1838 apare „Gazeta de Transilvania” după ce obținuse, la cererea lui George Barițiu, „înalta voie” de la Viena. Este vremea când foaia de Brașov, scrie Nicolae Iorga – „se ridică la însemnătatea întâiului organ panromânesc, întâia gazetă cuprinzând informații despre toți românii, în acest spirit al culturii românești unice”¹⁰. Stilul său este, ca și în periodicele lui Asachi și Heliade, la nivelul cetățeanului de rând, poate mai elaborat, mai elegant, dar urmărind ca cititorul să fie interesat de eveniment, dornic să-i cunoască consecințele, deznodământul, să-l ajute să facă legătura dintre evenimentele doar aparent lipsite de legătură, petrecute într-un anumit spațiu. La început practică, la fel ca redactorii din Principate, o prezentare impasibilă a faptelor, jurnalismul este încă în faza de amatorism; nici Barițiu nu citează sursa, nu semnează știrea. „Gazeta de Transilvania” va fi o foaie preponderent politică în care, deși la început orientată numai spre informare, vor fi dezbătute și apărate interesele politice ale românilor ardeleni. Semnate sau nu, cele mai numeroase contribuții din primii ani aparțin lui Barițiu; materialele elaborate în plină perioadă de deznaționalizare au un ton moderat, necesar și pentru că se adresa unui public ce părea mai puțin interesat de receptarea unor știri ce priveau o zonă de care nu se simțeau legați. După 1840 materialele publicate în Gazeta de Transilvania devin mai bogate, reproducerile din alte ziare nu se mai fac sec – Barițiu începe să le comenteze –, sunt critice, iar valoarea lor rezidă mai ales în strădania de a stimula interesul pentru evenimentele ce au loc dincolo de frontierele Principatelor, prezența știrilor din această zonă, în aproape toate numerele demonstrând clar orientarea lui George Barițiu în această direcție. În spiritul viziunii sale panromânești, ține legătură permanentă cu publicațiile din Principate ale căror materiale le reproduce sau sintetizează, supunând atenției cititorilor săi, pe lângă rubricile de strictă informare, teme permanente pe care se sprijinea ideologia sa: latinitatea, continuitatea, necesitatea îmbogățirii lexicului și a cultivării limbii și nu în ultimul rând, formarea opiniei publice. Ca și pe confrății săi din Principate, îl neliniștește inerta unora, ceea ce îl determină să-i mustre deschis în nr. 5/1844. „Mulți oameni care nu voiesc a se despărți nicidecum de treburile cele târâșe ale vieții de toate zilele, când li se întâmplă a ceti vreun lucru mai serios decât veștile de uliță, ei nepricepându-le zic că sunt nimicuri

pentru că în capetele lor nu încap nimic /.../" și promite că se va orienta spre lucrări „mai vărtos politice”.

Prin varietatea lor, știrile, ca și articolele publicate de „Gazeta de Transilvania” depășesc foile din Principate. Lucrau în această direcție, mărturisise George Barițiu la aniversarea a cincizeci de ani de la apariție, „toți câți știau să poarte pana” și scopul era atunci ca pe lângă progresul privit în ansamblu” să ne dăm și educațiunea politică a cărei lipsă o simțim foarte tare...”¹¹.

Știrile „din afară” publicate în „Gazeta de Transilvania” denotă, prin selecție și mai târziu prin comentariu, tocmai acea prudență pe care au remarcat-o cercetătorii acestei publicații; să nu uităm că tocmai prin poziția uneori ambiguă Barițiu s-a strecurat printre constrângerile legii, cu demnitate și profesionalism. Gazeta a contribuit substanțial la transformarea Brașovului dintr-un centru comercial într-un punct de iradiere a culturii românești, unde se vor concentra interesele românilor din Transilvania.

Este cunoscut faptul că presa românească a fost un factor important care a contribuit la modernizarea lexicului, transmiterea știrilor referitoare la evenimente politice impunând necesitatea găsirii terminologiei corespunzătoare.

Unul din aspectele care atrag atenția cercetătorului gazetelor din perioada începuturilor îl oferă abundența de neologisme, glosate în cuprinsul articolului, sau în subsol, sau explicat prin notarea în paranteză a unui echivalent, a unui calc sau a unor sinonime cunoscute cititorului, confirmând grija redactorilor de a introduce termeni noi, pe de o parte, și de a se face înțeleși pe de altă parte. Cititorii nu întârzie să protesteze împotriva cuvintelor necunoscute lor”... se aud unii zicând că nu înțeleg prea bine gazeta aflând în ea oarecare cuvinte străine” („Albina”, 1829, nr. 11 p. 43). Și redactorul „Curierului” mărturisește grija sa pentru „deslușirea” termenilor noi, ea fiind chiar unul din obiectivele principale ale gazetei. Preocuparea pentru tâlmăcirea termenilor noi este evidentă și în „Gazeta de Transilvania” care dă pentru fiecare termen explicații amănunțite încă de la primele numere. După 1843, George Barițiu socotește că românii își pot explica un termen și fără ajutorul său dar, la reacția publicului, dă următorul răspuns „A explica zicerile până acum necunoscute: care domnilor? /.../ De vei sta a face tot stelițe, paranteze, perifrize, jurnalul ți se preface în frazeologie și lexicon, prin care vom ajunge de batjocura străinilor /.../” („Gazeta”, 1843, nr. 60, p. 240). Totuși, a continuat încă mulți ani să gloseze termeni noi. În sprijinul celor de mai sus dăm câteva exemple:

Trei foi volante care preced „Albina românească” sunt intitulate „Novitale de la armie”. Găsim termenul **novele** în „Înștiințarea” care anunța, în 1817, apariția unei foi ce urma să se numească „Novele sau gazete românești” și să apară la Lemberg din inițiativa lui Th. Racocea. Asachi „pluralizează”¹² termenul italian

novità după sistemul de formare a pluralului cu **-ale**. Alte exemple: „**înainte-păzitori**” adică avangardele armatei rusești s-au apropiat ca la trei sute de stânjeni de contrascarpa cetății: **contrascarpă** = cuvântul de fortificație, înseamnă costișă zidită dinlăuntru șanțului care costișă este în fața zidului cetății numită scarpă; **asedie** se zice când o armie se așează înaintea unei cetăți și face operațiile spre a lovi și a o lua. Alta înseamnă încongiurare și alta asedie. Lipsa unui cuvânt sistematic ca acesta în limba noastră au cerut a se împrumuta de acolo cu acel drit cu care se politicește **asaltul** în loc de **iureș** turcește și **sturm**, nemțește, și alte asemenea.” Abundă în aceste „Novitale” o terminologie militară germano-rusă din care exemplificăm: **barabancic** = toboșar; **roate** = companii; **vahmeisteri** = sergenți de cavalerie; **paralelă** = două linii drepte deopotrivă însămnează drumul de comunicație adânc săpat între țările ce se fac împregiurul cetății; **aleu** = drumul cu copaci; **Domo** = veche biserică, catedrală. „Gazeta de Transilvania” excelează în glosarea termenilor politici: **radicalii** sunt o facție aplecată spre republică (1838, nr. 2, p. 7); **manifest** se zice declarația, adecă vestirea unui guvern făcută scris, prin care se dezvinovățește arătând pricinile vreunei trebi ce are să o isprăvească (1839, nr. 27, p. 107); **balotaj** = în țara aceasta (Anglia) se fac până acum alegerile deputaților la Parlament adică au Dietă sau adunare de țară prin numire slobodă, iar fiindcă prin acest feliu de alegere se făceau multe nedreptăți acum s-au făcut mișcări, ca să se aleagă și aici deputații cu sorți rătunde aruncate într-un vas și acesta se zice **Balotaje**.

În „Curierul românesc” Ion Heliade Rădulescu face o distincție între „limba duhului și a inimii” și „limba politicii” și își propune, pentru aceasta din urmă, să aducă „o mulțime de vorbe necunoscute”. El mărturisește că a folosit în mod deliberat cuvinte ca **deputat**, sau **tribunal** etc., numai ca să aibă prilejul de a-i familiariza pe cititori cu acești termeni. Ținând seama de tematica variată a „Curierului” și glosele vor îmbrățișa un spectru larg de termeni dar, credem, ponderea o au termenii social-politici, cea mai mare parte rămași în lexicul limbii române până astăzi.

Modul acesta de lucru corespundea desigur fazei de început în care lipsea un lexic specializat și în care cititorul trebuia călăuzit, ajutat să înțeleagă. Deși Gh. Asachi era de părere că a existat „o râvnă prea timpurie pentru neologhism” și că a căuta termeni „aiurea” este „o tirănie filologică” el însuși n-a ezitat să-i introducă în periodicul pe care-l conducea. Sub presiunea acestor termeni, mediatizați prin presă, termenii pătrunși odată cu administrația otomană, ca și cei de origine rusă vor fi treptat eliminați în favoarea celor de origine romanică.

Primele trei decenii de presă românească care corespund perioadei de tranziție au fost axate pe materiale preponderent informaționale, la început, apoi cu un conținut din ce în ce mai variat, cu un rol determinant în formarea unei noi mentalități. Din sumara noastră cercetare a lexicului vehiculat la începuturile

presei românești se observă cu ușurință că fiecare autor – sau traducător – al știrilor se exprimă prin mijloace lingvistice și stilistice proprii: construcții sintactice greoaie (la George Barițiu se simte că este un bun cunoscător al limbii germane) sau alăturarea unor neologisme de termeni arhaici dând uneori textului o savoare deosebită.

Este greu să judecăm gradul de independență a ziarelor din epocă, cu atât mai mult cu cât, ținând seama de influența lor asupra opiniei publice, anumite cercuri au tendința de a le folosi autoritatea. Necesitatea de a se „strecura” printre constrângerile impuse de cenzură a marcat activitatea primelor periodice românești și a determinat selecția știrilor în funcție de vigilența cenzorilor. La întrebarea generalului Pahlen, în timpul administrației provizorii ruse, cum se rezolvă „delictele” comise prin intermediul presei, Divanul răspunde „la presse avait été de tous temps libre en Moldavie et qu'elle n'était soumise à d'autres restrictions qu'à celle du respect de la religion et de la moralité”¹³. În 1829 Gh. Asachi obține autorizația de a publica „Albina” „după sistima practicarisită în țările politice”, Sfatul Ocârmuitor rămânând răspunzător pentru tot ce se publică la rubrica „știri dinlăuntru” și „știri din afară”. Cele interne trebuiau să poarte semnătura Agăi orașului, a directorilor de departament sau a funcționarilor care aveau dreptul de a publica. „Încât privește străinătatea, redactorul era volnic a-și culege știrile numai din foile de la Petersburg, Odessa. Observatorul austriac și Gazeta de stat a Prusiei”, toate articolele urmând să treacă în prealabil pe la Secretarul de Stat; sub aceeași „priveghere” se aflau și teascurile publice. În 1832 Kisselef este de părere, că „Albina” trebuie să fie ținta unei supravegheri speciale deoarece lipsa acesteia ar putea da loc unor interpretări greșite. În aceste condiții, spre a fi ferită „din cele împotriva legii și a moralului, „Albina” să se supuipe la cea mai aproape luare aminte a d-sale vel Postelnicu care va priveghea a nu se tipări nimic și din acele ce pot aduce tulburare liniștii obștești”¹⁴. În 1848 cenzura se înăsprește; Hristovul Domnesc nr. 93 din acest an adresat Sfatului administrativ menționează că „amplouații însărcinați cu partea cenzurii sunt datori a cerceta cu întreaga luare aminte osebitele tipărituri spre a nu se prilejui cea mai mică scăpare din vedere”. Presei venită din apus trebui „să se puie pecetea cenzurii, iar acele ce vor cuprinde rostiri neiertate să se desființeze, în parte, sau cu totul”. Cenzura veghează, trunchiază, recomandând îngrădirea tuturor expresiilor și „noimelor țintitoare”. Nerespectarea acestor reguli va duce în 1840 la suprimarea Daciei literare tocmai pentru că redactorul ei „s-a depărtat de la îndatoririle ce îngrădesc condițiile publicațiile acestei foi”¹⁵. Următoarea victimă va fi, la numai patru ani, „Propășirea”. În legătură cu acesta Kogălniceanu avea să scrie: „En Moldavie on m'avait interdit trois revues, l'une parce qu'elle avait dit qu'un diplomate russe devait savoir le whist, une autre parce que j'avais cité

un proverbe moldave, une troisième parce qu'elle s'appelait Progrès". Situația nu este mai favorabilă în Muntenia unde Ion Heliade Rădulescu numește cenzura „foarfecă ce-ți taie limba, căluș ce-ți astupă gura, pila care îți tocește pana, care se numește... știm toți cum se numește". Iar în Transilvania, în primul său număr din 1838 George Barițiu este recunoscător autorităților de la Viena pentru „înalta voie” primită pentru tipărirea gazetei, sintagmă ce-o înscrie pe frontispiciu. În acele timpuri de aspră cenzură de strict sistem Metternich – scrie Nicolae Iorga –, dușman al oricărei culturi de colorit filosofic și național, foloasele pe care le-a adus Barițiu pentru unitatea și simțul de solidaritate al românilor este de neprețuit.

Desigur, activitatea paralizantă a cenzurii „acest aprig dușman al tiparului, cugetului și al cuvântului liber” – scrie tot N. Iorga, această permanentă reprimare a îngădit incontestabil activitatea publicațiilor românești din perioada la care ne referim, și socotim că datorită existenței unei asemenea instituții, știrile privind evenimentele din Sud-Estul Europei au stat sub incidența obtuzității ei, ajungând la cititor cu mare întârziere și după purificările de rigoare.

În pofida acestor dificultăți, primele periodice s-au sprijinit pe programe clare în care informarea despre evenimente externe era preponderentă, ceea ce explică inserarea lor, de regulă, pe prima coloană din prima pagină. Iar faptul că se rezumă la stricta informare „aceste foi nu au nevoie și nu au vreun color politic, de agiuns fiindu-le a încunoștiința pe cititor de tâmplările și faptele urmate în lume” („Albina”, 1847, p. 11), ar putea fi dat și pe seama dificultăților întâmpinate din cauza cenzurii. Așadar, după opinia noastră nu „informația literară internă și externă”¹⁶ era preponderentă; predonderente erau tocmai știrile cu caracter politic, și oricât de naiv ni s-ar părea astăzi modul de prezentare al acestora rolul lor a fost determinant, prin faptul că au pătruns în conștiința cititorului. După 1840, odată cu apariția articolelor de fond a cronicilor, a reportajelor sau a foiletoanelor, a articolelor semnate și comentate, se conturează stilul publicistic, sprijinit la rândul său pe un vocabular adecvat.

Care a fost ponderea știrilor politice în aceste foi ne spune Kogălniceanu în „Introducție” „la Dacia literară” (1840): „Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt „Curierul românesc”, supt redacția lui Ion Heliade Rădulescu, „Foaia inimei” a d. Bariț și „Albina românească”, care anul acesta mai ales, a dobândit îmbunătățiri simțitoare. **În afară de politică care li ia mai mult de jumătate din coloanele lor** (subl. ns.) tustrele au mai mult sau mai puțin o coloră locală”. Avem deci o confirmare că sub aspect cantitativ, informația politică este preponderentă.

Care a fost impactul asupra publicului este greu de stabilit, pentru că mijloacele de investigare nu permit, pentru perioada respectivă, o analiză a legăturii dintre jurnal și cititorul său și a eventualei interacțiuni. Dacă este relativ ușor de analizat conținutul unei știri, efectul acesteia asupra publicului scapă, deoarece fiecare își însușește știrea într-un mod personal: toți au la dispoziție

aceiași știre, dar reacțiile fiecăruia dintre cititori sunt diferite. Și dacă o carte se citește, de regulă, de la un capăt la celălalt, știrea este selecționată în funcție de gust, formație, convingeri etc. Este de presupus că primii cititori de gazete, interesați de acest nou instrument și în lipsa altei surse, citeau tot ce li se oferea, parcurgerea gazetei devenind treptat deprindere. Putem spune că la începutul secolului al XIX-lea ziarele au fost singurele intermediare colective între indivizii încă sumar instruiți și grupări politice în curs de constituire, capabile să exercite o influență considerabilă asupra formării opiniei publice, factor de echilibru indispensabil al vieții sociale.

O gazetă, pentru a câștiga teren, trebuie să-și definească personalitatea, să se identifice cu interesele publicului căruia i se adresează, să știe să pună în slujba sa toate forțele necesare pentru a contribui la modelarea opiniei publice. Sub acest aspect, periodicele românești s-au încadrat prin întregul lor conținut în tendința de modernizare a mentalității românești, prin lărgirea orizontului spiritual al cititorului și, în acest cadru, prin generarea unei mutații de interes către zone mai puțin cunoscute, deși acestea se aflau în imediata apropiere a frontierelor românești.

Note

1. Pentru cadrul general vezi: George G. Arnakis, **The Near East in Modern Time. The Ottoman Empire and the Balkan State to 1900**, vol. 1, Pemberton Press, Austin and New York, 1969, p. 164 și urm.; Charles and Barbara Yelavich, **The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920**, Univ. of Washington Press, Seattle and London, 1977, p. 53 și urm.; Dimitrije Djordjevic and Stephen Fisher – Galați, **The Balkan Revolutionary Tradition**, Columbia Press Univ., New York, 1981, p. 91 și urm.; „La modernisation des sociétés sud est européennes” (début du 19e s. – fin du 20e s.) RESEE, 3–4/1992.
2. Ioannis Capodistria, om politic grec născut în insula Corfu, în 1777, asasinat la Nauplion în 1831. A fost ministru de interne, ministru al afacerilor externe (1816), apoi ministru al marinei și comerțului în Insulele Ioniene în timpul dominației britanice. În 1822 se alătură mișcării revoluționare grecești pentru a deveni președinte al Greciei în 1827. Se opune instaurării monarhiei bavareze.
3. C. Papacostea-Danielopolu, Societățile burgheze și problema modernizării în secolul al XIX-lea în Grecia, manuscris.
4. Barbara Yelavich, **Russia and Greece during the Regency of King Othon, 1832–1835**, Thessaloniki, Inst. for Balkan Studies, 1962.
5. Vezi evoluția societăților elene din această perioadă la: Douglas Dakin, **The Unification of Greece, 1770–1923**, Ed. Ernst Benn Ltd. London 1972, p. 66 și urm.
6. Vezi Michael Boro Petrovich, **A History of Modern Serbia, 1804–1918**, vol. 1, Ed. Harcourt Brace Yovanovich, New York and London, 1976, p. 129 și urm.
7. Vezi detalii despre ansamblul acțiunilor otomane și la Veselin Traikov, **Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878** Traducere: prof. dr. Constantin N. Velichi, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 149 și urm.
8. Maria Todorova, **The Europeanization of the Ruling Elite of the Ottoman Empire during the Period of Reforms** in: „La Révolution industrielle dans le Sud-Est européen – XIXe siècle” Rapports présentés au „Colloque international de la Commission de l’AIESSE sur l’histoire sociale et économique” Hamburg, 23–26 Mars 1976, Sofia 1976, p. 103 –112.
9. Pentru aspectele culturale vezi Paul Cornea, **Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840** Ed. Minerva, București 1972; idem, **Itinerar printre clasici**, Ed. M. Eminescu, București, 1989.
10. Nicolae Iorga, **Istoria romanului ardelean**, f.a. p. 109.
11. **În amintirea aniversării a 50 ani a Gazetei de Transilvania (1838–1888)** Brașov, 1888, p. 4.

12. Barbu Lăzăreanu, „Novitalele lui Asachi” in **Glose și comentarii de istoriografie literară** E.P.L., București, 1958, p. 23–29.
13. Radu Rosetti, „Despre cenzura în Moldova” in „Analele Academiei Române” tom. XXIX, 1907.
14. Idem, **ibidem**.
15. **Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova** Ed. Acad. R.S.R., București, 1960, p. 22. și urm.
16. Al. Andriescu, **Limba presei românești în secolul al XIX-lea**, Ed. Junimea Iași, 1979, p. 46.

10 mai 1829

Novitale de la armie

În tabăra de la Silistra

Gătirile pentru asedie (1) cetății sporesc cu energie. Dușmanul să arată oarecum astâmpărat și nu prea supără șirul înainte pășitorilor noștri cari s-au apropiat ca la trei sute de (indescifrabil) de contrascarpa(2) Cetății. S-au primit de curând un raport de la Gheneralul Rot arătătoriu de o înșămnată izbândă ce au câștigat asupra însuși Marelui-Vizir, carele eșise din Sumla cu scop să lovească Târgul Pravodi. Tot atunci și Gheneralul Rot aduna într-un chentru corposul ce supt comanda sa trebuia să urmeze rășboiului. (...) Cătră 9 ceasuri au eșit dintre plaiurile de la Devna Gheneralul maior Balten cu patru batalioane, patru tunuri și două reghimente de cazaci ce făcu a să sparge călărimea vrăjmășească carea să îndăsea înapoia corposului Gheneralului Rot și însăși Marele Vizir făcându-să că se lasă de această apucare, s-au tras două verste înapoia cătră valea Nevezei. Bătălia să părea curmată, însă Turcii întărindu-se cu un agiutoriu de zece mii ostași sosiți de la Sumla, Reșid-Pașa au socotit de cuviință a mai cerca din nou norocul.

Căci cătră trei ceasuri după amiază, o ceată de patru mii de Turci au pășit înainte de-a lungul poalei Dealurilor ce despărțea corposul nostru de Târgul Pravodo, arătând prin aceasta scoposul lor de a încongiura pe Gheneralul Rot de spre Aripa stângă. Acest Gheneral socotind de trebuință a împotrivi mișcarea vrăjmașului porni asupra călărimei turcești. Reghimentul de Ohoțk și cu altul de reghimentul 32 de vânători și cu patru tunuri. Deodată, reghimentele Ohoțk și al 31 de vânători au fost încongiurate de călărimea turcească a căruia număr să vedea sporind cu repegiune. Aseminea turcii au sporit toată pedestrima lor sprijinind lucrarea ei prin focul a zece tunuri./.../

1 **Asedie** se zice când o armie se așază înaintea unei cetăți și face operațiile spre a o lovi și a o lua(...): Să asediază atunci când se fac tării împregiur și să bombardează. Lipsa unui cuvânt sistematic ca acesta în limba noastră au cerut a să împrumuta de acolo și cu acel drit cu care se politicește „asaltul” în loc „iureș” turcește.

2 **Contra-scarpa** cuvânt de fortificație înșămnează costița zidită din lăuntru șanțului, care costișă este în fața zidului cetății numit **scarpa**.

Știrea ne spune în continuare că aceste condiții „era să fie perzătoare reghimentului Ohočki care agiunsesse la cea mai mare primejdie”. Dar – se spune în continuare – ajutat de colonel Linhin care s-a repezit asupra „desimei turcești”, bătălia nu s-a terminat în favoarea turcilor pentru care „perzarea au fost cumplită”.

Gazeta de Transilvania

nr. 1/2 iulie 1838.

Grecia. Curierul grecesc nr. 30 vorbește cu neplăcere foarte mare despre pașii și purtarea cea eroistică a **opozității** de acolo precum și a gazetei ce poartă titlul **Atena** care adică dovedesc în vremile aceste fără îndoială sfaturile și scoposurile sale cele anarhice. Mai vârtos zice Curierul, nu va mai fi Atena așa nerușinată de a se mai numi pe sine prietina tronului și a liniștii după ce foile sale cele mai din urmă au vorbit într-un chip atât de întăritoriu împotriva interesurilor puterii și a păcii publice. Dar precum este cugetul ei antinațional, așa și poftirile ei sunt nedrepte și cuvintele, care și le alege a trăi cu dănselle, ca cu niște mijloace fermecătoare, sunt numai o perdea dindărăptul căreia ea cearcă să-și ascundă scoposul său cel rău. Nația trebuie să se păzească de nădejdiile acele mincinoase cu care s-au nevoit unii să o aducă la rătăcire. Vorbirea cea îndrăzneată și măreață a opoziției vădește cugetul ei cel nelegiuit. Inșă schiptrul crăiesc ocârmuiește țara întreagă și puterea cea crăiască neslăbănogită, pre toate întâmplarea va nimici planurile duhului anarhicesc care acuma mai pe urmă dă semne de viață. În nr. 31 mai vorbește încă Curierul tot într-acest înțeles asupra foilor opoziții: Sotirul (altă gazetă grecească) cârtește asupra învățăturilor ce le dă Atina asupra „sporiului, libertății, drepturilor publice, interesului poporului”. Toate cuvintele îi atintează acolo, ca să dovedească, cum că mijloacele de sporiu și mergere înainte care sunt folositoare pentru unele țări ale Evropii pentru Grecia nu pot fi bune. „Temelia însoțirii elenice până acum nu este așezat cu hotărâre și nemișcat și Ellada caută încă la întunerecu fundamental acel statornic pe care să trăiască neclătită”. Unirea și putera monarhică, preponderenție morală și materială este condiția cea de temelie pentru sigurisirea și fericirea țării.